

Надія Бакалець,
викладач методики музичного виховання,
КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського»
ORCID ID 0000-0003-4903-7515
bakalecnadia2@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

У статті розкрито особливості організації мистецької освіти в закладах загальної середньої освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа».

З'ясовано, що загальна мистецька освіта – це підсистема шкільної освіти, яка гармонійно поєднує навчання, виховання та розвиток дітей і молоді засобами мистецтва і яка покликана підготувати їх до активної участі в соціокультурному житті, до подальшої художньо-естетичної самоосвіти. Визначено інтеграційний підхід як ключовий у сучасній загальній мистецькій освіті.

Доведено, що умови звичайного закладу загальної середньої освіти з мінімальним обсягом годин, що відводяться на дисципліни художньо-естетичного циклу, спонукають шукати ефективні шляхи інтеграції художньо-естетичних знань, уявлень, цінностей, досвіду учнів. Концептуальною ідеєю розробки змісту загальної мистецької освіти є цілісний художньо-естетичний розвиток особистості на основі взаємодії різних видів мистецтва і координації знань, умінь та уявлень, здобуття яких необхідне для формування у свідомості учнів поліхудожнього та полікультурного образу світу. Згідно з державним стандартом предмети мистецтва мають утворювати єдиний наскрізний цикл, спрямований на всебічне, неперервне опанування учнями художніми цінностями впродовж усього терміну навчання в школі. Державний стандарт початкової загальної освіти в галузі «Мистецтво» включає змістові лінії, що охоплюють основні види мистецтв – музичне, візуальне (образотворче), хореографічне, театральне, екранне. Переважають при цьому музичне та візуальне мистецтво.

Ключові слова: мистецька освіта, заклади загальної середньої освіти, інтеграційний підхід, мистецтво, Нова українська школа.

Nadia Bakalets. Innovative tendencies of the organization of art education in the conditions of implementation of the «New ukrainian school» concept

The article reveals the peculiarities of the organization of art education in institutions of general secondary education in accordance with the "New Ukrainian School" Concept.

It has been found that general art education is a subsystem of school education that harmoniously combines learning, upbringing and development of children and youth through the means of art and is designed to prepare them for active participation in socio-cultural life, for further artistic and aesthetic self-education. The integration approach is defined as key in modern general art education.

The purpose of the article is a theoretical analysis of innovation and integration trends in art education of Ukraine at the current stage of development of general secondary education.

The tasks of the article include an analysis of the integrative approach to art education as a key element in innovative trends in the organization of the educational process under the conditions of the New Ukrainian School.

In general art education, the integrative approach is insufficiently substantiated theoretically and poorly supported technologically. Therefore, there is a need for a more detailed description and analysis of innovative trends in the organization of art education, especially in the context of the implementation of the "New Ukrainian School" concept.

Philosophical ideas about knowledge as a valuable attitude of a person to the world, about worldview consciousness as a unity of world understanding, world perception and world attitude are important for the renewal of art education

It has been proven that the conditions of a regular general secondary education institution with a minimum amount of hours allocated to the disciplines of the artistic and aesthetic cycle make it necessary to search for effective ways of integrating artistic and aesthetic knowledge, ideas, values, and experience of students. The conceptual idea of developing the content of general art education is the holistic artistic and aesthetic development of the personality based on the interaction of various types of art and the coordination of knowledge, skills and ideas, the acquisition of which is necessary for the formation of a multi-artistic and multicultural image of the world in the minds of students. According to the state standard, art subjects should form a single end-to-end cycle aimed at comprehensive, continuous acquisition of artistic values by students throughout the entire period of schooling. The state standard of primary general education in the field of "Art" includes content lines covering the main types of arts - musical, visual (artistic), choreographic, theatrical, screen. Music and visual arts remain dominant.

Keywords: *art education, institutions of general secondary education, integration approach, art, New Ukrainian School.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Особливості розвитку сучасного цивілізаційного суспільства пов'язані з необхідністю становлення нової освітньої парадигми. У результаті активних науково-педагогічних пошуків та обґрунтувань чільне місце посідає інтегративний тип освітньої парадигми, який, на наш погляд, може стати важливим підґрунтям для створення інноваційної моделі мистецької освіти. Такий підхід якнайкраще відтворює запити сучасної світоглядно-виховної реальності, а відтак дозволить консолідувати й органічно поєднати численні підходи до навчання і виховання школярів засобами мистецтва. При цьому спостерігатиметься можливість узгоджувати міждисциплінарний зміст освіти з педагогічними технологіями, що мають особистісно-розвивальне спрямування.

Історія становлення освітніх систем у різні історичні епохи налічує чимало науково-педагогічних досліджень мислителів, педагогів, які спрямовували свою діяльність на пошуки оптимальних шляхів задоволення природних, освітніх та культурних потреб людини.

Сучасні інноваційні освітні моделі ґрунтуються на гуманістичних принципах та сприяють особистісному розвитку молодого покоління, що якнайкраще відображає вимоги та особливості сучасного соціокультурного простору. Характерними тенденціями розвитку нашого суспільства є інтенсивне розширення науково-технічних можливостей, візуалізація інформації, перманентність і швидка змінність, що спостерігається в усіх сферах людської діяльності.

Сучасний планетарний інформаційно-комунікаційний простір стає необмеженим завдяки інтенсивному використанню комп'ютера. Якщо ще донедавна молоде покоління захоплювалося телебаченням, то сучасна молодь вільно оперує безмежною інформацією Інтернету. Електронні мережі не знають жодних мовних чи будь-яких інших обмежень, а відтак дають можливість отримувати та використовувати інформацію в колосальних обсягах і різноманітних форматах. Активне використання медіатехнологій, зокрема комп'ютерних ігор, якими масово захоплюються школярі, дають можливість поєднувати сприйняття елементів аудіальної, візуальної та кінестетичної інформації. Така органічність сприйняття стимулює виникнення у сучасного молодого покоління психологічного феномену синестезії – міжсенсорних асоціацій. У результаті таких складних психічних процесів у дітей активно розвивається інтегративний тип мислення.

З огляду на окреслені особливості інформаційного сприйняття зростає значення саме асоціативно-образного типу мислення. Тому при побудові та організації освітнього процесу важливо враховувати означені характеристики, що сприятиме розвитку творчого потенціалу особистості, самостійного критичного мислення. При цьому активно формуватимуться не лише ціннісні орієнтації молодого покоління, а й системи життєвих компетентностей, що відповідають за соціокультурні запити.

Саме такі процеси зумовили розробку та впровадження в освітній простір України Концепції «Нова українська школа». Метою Концепції є збереження цінностей дитинства, гуманізація навчання, забезпечення особистісного підходу до розвитку здібностей кожного учня, створення такого освітнього середовища, який би сприяв психологічному комфорту та ефективному вияву творчості учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останнє десятиріччя у вітчизняній дидактиці значно активізувалися дослідження інтегративних тенденцій. Дослідники вивчають феномен освітньої інтеграції в різних науково-педагогічних аспектах (Р. Арцишевський, Н. Бібік, В. Гузєєв, Я. Данилюк, М. Іванчук, В. Ільченко, І. Козловська, М. Чапась тощо). Інтегративні підходи до викладання навчальних дисциплін художньо-естетичного циклу в школі досліджували О. Куревіна, Л. Масол, О. Рудницька, Л. Предтеченська, Н. Терентьєва, Г. Шевченко, О. Щолокова та інші [3; 4; 9]. За переконанням учених, саме за умов інтегрованого вивчення мистецтва ефективно реалізується можливість формування в учнів цілісної та багатомірної картини світу, розвиваються творчі здібності та гнучке мислення школярів, систематизуються знання та уявлення учнів про різні види мистецтва.

В українській науці започатковано дослідження філософського підґрунтя інтегративної освіти, а також її психолого-педагогічних засад (І. Бех, С. Гончаренко, С. Клепко, І. Козловська, О. Савченко, Т. Яценко та інші). Відповідно до цього продовжується робота над створенням навчальних програм, підручників та посібників з різних інтегрованих курсів для закладів загальної середньої освіти в контексті впровадження Концепції «Нова українська школа» (Н. Бібік, В. Ільченко, Т. Пушкарьова, В. Тименко та інші).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, спостерігаємо недостатнє методичне забезпечення інтегративного підходу в загальній мистецькій освіті. Тому постає необхідність у більш детальному описі та аналізі інноваційних тенденцій організації мистецької освіти, особливо в умовах реалізації концепції «Нова українська школа».

Отже, **мета** статті полягає в теоретичному аналізі інноваційно-інтеграційних тенденцій у мистецькій освіті України на сучасному етапі розвитку загальної середньої освіти.

Завдання статті передбачає аналіз інтегративного підходу до мистецької освіти як ключового в інноваційних тенденціях організації освітнього процесу в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як засвідчує дефінітивний аналіз, інтеграція – це явище, що передбачає внутрішню цілісність, єдність окремих частин і функцій системи, а також безпосередньо процес, що веде до такої єдності. При цьому інтеграція – це не лише взаємовплив і взаємозв'язок, а й взаємопроникнення окремих елементів, відновлення природних зв'язків, що об'єктивно існують, із подальшим переходом у нову якість [1, с. 9].

Загальна мистецька освіта являє собою складову шкільної освіти, завданнями якої є органічна реалізація процесів навчання, виховання і розвиток дітей і молоді засобами мистецтва. При цьому відбувається активна підготовка молодого покоління до участі в громадському та соціокультурному житті суспільства, до подальшої самоосвіти, що ґрунтується на художньо-естетичних засадах [8].

Як посередник між суспільно значущим культурним надбанням та особистісно-ціннісними якостями людини мистецька освіта сприяє формуванню базових компетентностей (загальнокультурних, художньо-пізнавальних, комунікативних тощо), формуванню прагнення і здатності особистості до власної художньо-творчої самореалізації і духовного саморозвитку впродовж усього життя [2, с. 15].

Мистецька освіта в закладах загальної середньої освіти становить основу системи художньо-естетичного виховання [7]. У наукових мистецько-педагогічних дослідженнях окреслене явище розглядається у двох контекстах:

- широкому – соціальному, – який передбачає процес духовного художньо-естетичного збагачення особистості шляхом знайомства із системою мистецьких цінностей у соціокультурному просторі (так звана естетична соціалізація особистості);

- вузькому – суто педагогічному, – який передбачає спеціально організовані педагогічні умови формування світогляду особистості засобами мистецтва у закладах загальної середньої освіти та позашкільних закладах художньо-естетичного спрямування. У процесі засвоєння певної системи знань, а також здобуття художніх умінь та навичок, молоде покоління збагачується мистецькими цінностями. При цьому, мистецькі знання, вміння та навички є лише засобом художньо-естетичного розвитку, у процесі якого особистість стає суб'єктом художньої діяльності. Це, своєю чергою, передбачає розвиток сенсорної та емоційно-чуттєвої сфер, художньо-образного та асоціативного мислення, загальних і спеціальних здібностей і якостей [4, с. 8].

З метою оновлення сучасної мистецької освіти важливо використовувати філософські концепції про пізнання як аксіологічне явище, що передбачає ціннісне ставлення особистості до дійсності, до навколишнього світу, а також про світоглядну свідомість як єдину систему світорозуміння, світосприйняття і світовідношення (М. Бахтін, В. Малахов).

Наукові дослідження психологів свідчать, що специфіка розвитку активності особистості в різних видах мистецької діяльності залежить значною мірою від особистісно-ціннісних ставлень, самовизначення і самовираження за формулою «Я у світі» (О. Кононко). Саме тому, на наше переконання, відокремлювати процес навчання мистецтв від художньо-естетичного виховання молодого покоління недоречно, оскільки і навчання, і виховання засобами мистецтва спрямоване на формування ціннісних орієнтацій особистості.

З огляду на те, що на вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу в закладах загальної середньої освіти відводиться сьогодні досить мало годин (2 години на тиждень), нагальним є пошук альтернативних шляхів інтеграції художньо-естетичних знань, уявлень, цінностей, досвіду школярів. Як відомо, мистецька освіта в закладах загальної середньої освіти обмежується такими традиційними дисциплінами художньо-естетичного циклу, як «Музичне мистецтво» та «Образотворче мистецтво». Монопредметний підхід до вивчення означених предметів забезпечує лише фрагментарне сприйняття учнями мистецтва та однобічне формування художнього уявлення про дійсність, вираженого у творах мистецтва. Розв'язувати таку проблему можна завдяки впровадженню інтегрованого курсу «Мистецтво», який органічно узгоджує і поєднує зміст базових мистецьких предметів (музичне та образотворче мистецтво), які стали доміантними компонентами інтегрованого курсу, при цьому спостерігаємо збагачення й іншими компонентами, зокрема синтетичними мистецтвами [4, с. 31].

Практика упровадження у систему загальної середньої освіти Концепції «Нова українська школа» п'ятий рік поспіль засвідчує, що предметно-інтегративний підхід до загальної мистецької освіти є оптимальним. Саме такий концептуальний підхід є основою державних освітніх стандартів у галузі «Мистецтво» («Естетична культура»). Авторами-розробниками мистецької галузі є міжвідомча робоча група фахівців під керівництвом Л. М. Масол. При цьому спостерігаємо не протиставлення, а органічне поєднання предметного та інтегрованого підходів до викладання художньо-естетичних дисциплін у школі, що дозволяє забезпечити гнучке поєднання предметного та інтегративного навчання залежно від того, про який тип, профіль, кадрове забезпечення закладу йдеться, яке культурно-освітнє середовище передбачається тощо. Така інтегративна стратегія загальної мистецької освіти дозволяє педагогічним колективам обрати оптимальний варіант для реалізації мистецько-педагогічних завдань [4, с. 28].

Ідея синтезу різних видів мистецтва актуалізується на початку ХХ століття у творчості композитора О. Скрибіна, художника В. Кандинського, низки поетів-символістів. З-поміж активних прихильників мистецької інтеграції виділимо також українського композитора М. Леонтовича. Л. Іванова, досліджуючи педагогічну діяльність митця, зазначає, що він був одним із перших на теренах української музичної культури, хто звернувся до ідеї синтезу музики й світла. Композитор був переконаний, що саме така єдність спроможна задовольнити естетичні потреби нових підходів до навчання й виховання учнів школи. Новаторські експерименти М. Леонтовича в царині мистецької інтеграції ґрунтувалися на основі глибинної психофізіологічної природи цього явища, емоційно-естетичного впливу на особистість засобів мистецтва [9, с. 31].

Найбільш природна, а отже, самобутня й неперевершена, інтеграція прослідковується також у народній культурі, в синкретизмі фольклорних традицій та обрядів, яка кристалізувалася в процесі поєднання поетичного слова, музичного супроводу, хороводних рухів, театралізованих дійств. Ефективність та виховний вплив такої синкретичної мистецької інтеграції доведений багатовіковою народознавчою віковичною освітньою традицією, яку зберігаємо та маємо змогу вивчати завдяки етнопедагогіці. Автори різних мистецьких навчальних програм та посібників активно використовують такий «фольклорний» тип інтеграції, що генетично споріднений із синкретизмом дитячої гри [5; 6].

У галузі образотворчого мистецтва педагоги-художники також наблизилися до предметної інтеграції, досліджуючи в культурологічному ракурсі явище композиції (синонім структури, цілісності, гармонії й завершеності). Зокрема, В. Щербінін розроблено цілісну систему формування композиційних умінь учителя образотворчого мистецтва. До запропонованої дослідником системи віднесено кілька груп вправ. Так, одна з груп спрямована на опорні композиційні знання та вміння, інша – на комплексні та інтегративні.

М. Демчишин ключовою цінністю композиції вважає міжпредметну значущість. При цьому науковець наголошує на необхідності педагогу навчитися відчувати композиційну цілісність не лише в мистецтві, а й у природі, довкіллі, а також численних педагогічних явищах. Дослідник пропонує опанувати навички композиційного мислення шляхом засвоєння універсальних закономірностей і засобів композиції. Автор зацентровує увагу на встановленні зв'язків композиції з різними галузями знань, зокрема сфер художньої й педагогічної діяльності [2, с. 16].

Авторами програм з художньої культури, зокрема Л. Кондрацькою, Л. Предтеченською, О. Щолоковою та іншими розроблено оригінальні авторські моделі організації художньо-педагогічного змісту інтегрованого мистецького курсу. Більшість цих моделей автори базують на синтезі словесної, музичної й візуальної творчості та будують за хронологічним (циклічним) принципом.

Більшість навчальних програм інтегрованих мистецьких курсів, в основі яких знаходиться концепція поліхудожнього виховання, розроблені іноземними вченими під керівництвом Б. Юсова. Вони ґрунтуються на авторській пропозиції взаємозв'язку «слово – звук – колір – рух», а також ідеї «художніх подій», що передбачають творчі колективні заняття [9, с. 42].

До концептуальних засад інтегративного підходу до навчання мистецтву в закладах загальної середньої освіти відносимо такі аспекти:

- теоретичне обґрунтування;
- взаємозалежність таких структурних компонентів педагогічної системи як мета, зміст, процес, результат, оцінювання тощо;
- взаємодія основних змістових ліній державного стандарту, до яких відносимо музичне, візуальне та синтетичні мистецтва;
- єдність таких компонентів змісту освіти, як сприйняття, аналіз-інтерпретація, практична діяльність, творчість тощо.

Ключовим моментом сучасної концепції художньо-естетичного виховання школярів є розуміння цілісності педагогічної системи. Обов'язковими компонентами цієї системи є:

- змістовно-цільовий, який передбачає особистісні та соціальні цілі, функції, принципи, завдання і зміст освітнього процесу, структуру навчального матеріалу;
- функціонально-процесуальний, який характеризує дидактичний інструментарій: педагогічні засоби, форми, методи і прийоми, способи взаємодії, художньо-педагогічні технології;
- результативно-оцінний, що визначає критерії оцінювання проміжних і кінцевих освітніх результатів учнів, зокрема діагностування інтегральних показників результативності освіти, співвідношення оцінки вчителя і самооцінки учня, застосування гуманістичної експертизи педагогічної системи взагалі тощо [4, с. 38].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі.

Таким чином, ключовою ідеєю сучасного змісту загальної мистецької освіти в закладах загальної середньої освіти є цілісний художньо-естетичний розвиток особистості, що забезпечується органічною взаємодією різних видів мистецтва і координацією знань, умінь та уявлень. Набуті знання та вміння важливі для формування у свідомості учнів цілісного, поліхудожнього та полікультурного образу світу. Відповідно до державних стандартів предмети художньо-естетичного циклу, зокрема, інтегрований курс мистецтва, мають утворювати єдиний наскрізний цикл, спрямований на всебічне, неперервне засвоєння учнями світових та вітчизняних мистецьких цінностей упродовж усього терміну навчання в школі. Державний стандарт початкової загальної освіти в галузі «Мистецтво» передбачає змістові лінії, що охоплюють основні (домінантні) музичний та образотворчий види мистецтва, а також хореографічне, театральне, екранні тощо.

Для сучасного вчителя мистецьких дисциплін використання різноманітних видів інтеграції художніх знань учнів, починаючи з міжпредметних зв'язків, є досить важливою сферою педагогічної творчості. При цьому специфіка професійної діяльності вчителя мистецьких дисциплін часто пов'язана з викладанням кількох різних предметів. Проте, викладання комплексного інтегрованого курсу «Мистецтво» в закладах загальної середньої освіти передбачає системність і послідовність цієї роботи.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа», яка впроваджується в освітню систему школи п'ятий рік поспіль, поліхудожнє виховання з домінантою синкретичних форм творчості стає фундаментом художнього мислення учнів, яке активно починає розвиватися з початкових класів у процесі поглибленого пізнання мистецтва на матеріалі широкого спектра художніх зразків різних епох і стилів, жанрів і форм, а також під час вивчення мистецтва в старших класах. Системне опанування предметів художньо-естетичного циклу в школі ефективно забезпечить формування у школярів цілісної художньої картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 2, С. 9–18.
2. Демчишин М. Про викладання дисциплін художньо-естетичного циклу. *Освіта України*. Серпень, 2001. С. 15–20.
3. Комаровська О.А. Педагогіка мистецтва в контексті цивілізаційних змін: до проблеми підготовки вчителя. Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття: матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф., 14–15 квітня 2016 р. / МОН України, Київ, ун-т ім. Б. Грінченка та ін.; за заг. ред. Огнев'юка В.О.; [редкол.: В.О. Огнев'юк, Н.М. Віннікова, К.Ю. Бацак, О.М. Олексюк та ін.]. Київ : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. С. 1–9.
4. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Белкіна Е. В., Калініченко О. В., Руденко І. В. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посіб. для вчителів. Харків: Веста: Ранок, 2006. 256 с.
5. Методичні рекомендації щодо викладання в початковій школі у 2019/2020 навчальному році. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-v-pochatkovij-shkoli-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi>.
6. Мистецтво та мистецька освіта в сучасному соціокультурному просторі : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., (3–4 червня 2021 р., м. Бердянськ). [упоряд. М. М. Погребняк]. Полтава: Сімон, 2021. 219 с.
7. Початкова освіта: Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О.Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. 160 с.
8. Типові освітні програми (наказ МОН України від 21.03.2018 № 268). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-ta-navchalnih-program-dlya-1-2-h-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyiosviti>.
9. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2002. 270 с.

REFERENCES

1. Honcharenko S. Teoretychni osnovy dydaktychnoi intehtratsii u profesijnij serednij shkoli. *Pedahohika i psykholohiia*. 1997. № 2, S. 9–18 [in Ukrainian].
2. Demchyshyn M. Pro vykladannia dystsyplin khudozhn'o-estetychnoho tsyклу. *Osvita Ukrainy*. Serpen', 2001. S. 15–20 [in Ukrainian].
3. Komarovs'ka O.A. Pedahohika mystetstva v konteksti tsyvilizatsijnykh zmin: do problemy pidhotovky vchytelia. Profesijna mystets'ka osvita i khudozhnia kul'tura: vyklyky XXI stolittia: materialy II Mizhnarod. nauk.-prakt. konf., 14–15 kvitnia 2016 r. / MON Ukrainy, Kyiv, un-t im. B. Hrinchenka ta in.; za zah. red. Ohnev'iuka V.O.; [redkol.: V.O. Ohnev'iuk, N.M. Vinnikova, K.Yu. Batsak, O.M. Oleksiuk ta in.]. Kyiv : Kyiv, un-t im. B. Hrinchenka, 2016. S. 1–9. [in Ukrainian].
4. Masol L. M., Hajdamaka O. V., Bielkina E. V., Kalinichenko O. V., Rudenko I. V. Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovij shkoli: Posib. dlia vchyteliv. Xarkiv: Vesta: Ranok, 2006. 256 s. [in Ukrainian].
5. Metodychni rekomendatsii schodo vykladannia v pochatkovij shkoli u 2019/2020 navchal'nomu rotsi. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-v-pochatkovij-shkoli-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi>. [in Ukrainian].
6. Mystetstvo ta mystets'ka osvita v suchasnomu sotsiokul'turnomu prostori : materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf., (3–4 chervnia 2021 r., m. Berdians'k). [uporiad. M. M. Pohrebniak]. Poltava: Simon, 2021. 219 s. [in Ukrainian].
7. Pochatkova osvita: Metodychni rekomendatsii schodo vykorystannia v osvith'omu protsesi typovoi osvith'oi prohramy dlia 1 klasiv zakladiv zahal'noi seredn'oi osvity; typova osvith'na prohrama dlia zakladiv zahal'noi seredn'oi osvity (kolektyvu avtoriv pid kerivnytstvom O.Ya. Savchenko); metodychni komentari providnykh naukovtsiv Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy schodo vprovadzhennia idej Novoi ukrains'koi shkoly v pochatkovij osviti. Kyiv : UOVTs «Orion», 2018. 160 s. [in Ukrainian].
8. Typovi osvith'ni prohramy (nakaz MON Ukrainy vid 21.03.2018 № 268). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-ta-navchalnih-program-dlya-1-2-h-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyiosviti>. [in Ukrainian].
4. Rudnyts'ka O. Pedahohika: zahal'na ta mystets'ka: navch. posibnyk. Kyiv: Vyscha shkola, 2002. 270 s. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 17.05.2022 р.